

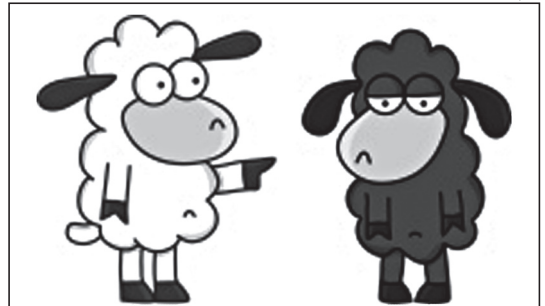
BARBARA KOVAČEVIĆ

Crna ovca – bijela vrana – rijetka ptica

Otkad je svijeta i vijeka u društvu su se uvijek pojavljivali i pojavljuju se pojedinci koji svojom pojavom, načinom razmišljanja i izražavanja odudaraju od svoje okoline. Oni bivaju više ili manje neshvaćeni, često su metom poruge, pa čak i javne osude, te ih okolina vješto izbjegava. Koncept različitosti u hrvatskoj je frazeologiji prisutan u frazemima *crna ovca*, *bijela vrana* i *rijetka ptica*. Usporedba ljudskoga roda sa životinjskim svijetom stalno je mjesto u mnogim svjetskim frazeologijama te i navedeni hrvatski frazemi na formalnome planu sadržavaju životinjske sastavnice.

Frazem *crna ovca* obično se odnosi na osobu koja se svojim ponašanjem ili stavovima razlikuje od svoje sredine ili okružja, tj. koja je iznimka u lošem smislu. Nastanak frazema i njegova značenja počiva na prototipnoj slici bijele ovce i općemu znanju o „genskoj pogrešci”, pogrešci uvjetovanoj recesivnim genom, koja se povremeno očituje u rađanju crnih ovaca. Crna se ovca ističe u stadu dominantnih bijelih ovaca, a stočari je smatraju manje vrijednom jer njezina vuna nije pogodna za daljnju obradu – bojenje. Također, oblikovanju frazeološkoga značenja i negativne konotacije pridonosi simbolika crne boje koja uključuje sem ‘zlo, loše’.

Frazem *crna ovca* pojavljuje se i s fakultativnim proširenjima *crna ovca* <u obitelji> i *crna ovca* <obitelji>, a isti je frazem strukturno i značenjski prisutan u većini europskih jezika: eng. *the (a) black sheep* <in the family>, njem. *das schwartze Schaf* <in der Familie>, franc. *le mouton noir de la famille*, tal. *la pecora nera* <della famiglia>, češ. *černá ovce* <rodiny>, polj. *czarna owca*, grč. *το μαύρο πρόβατο* <της οικογένειας>, mađ. *a fekete bárány a családban...*

Frazem *crna ovca* na hrvatskome je govornom području u novije doba vješto iskorišten u promidžbenoj kampanji jednoga mobilnog operatera, a iritantni je Gregor, čija nas prisutnost svakodnevno bombardira s malih ekrana, zasigurno postao jedna od najpoznatijih crnih ovaca. Ostaje otvorenim pitanje koliko je u reklamni koncept uključeno osnovnoga frazeološkoga značenja i je li crna ovca od negativno konotirane iznimke dobila ikakvu pozitivnu konotaciju te promijenila svijest govornika o polazišnome frazemu. Kakav god odgovor bio, sigurno je jedno – *crna ovca* izraz je kojim se označuju osobe koje se ne uklapaju u svoju zajednicu.

Frazem *bijela vrana* također označuje osobu koja je različita od drugih, tj. osobu koja se razlikuje od svoje sredine. To je osoba koja ima veoma rijetke, neobične sposobnosti ili drukčiji način razmišljanja. Kao i prethodni frazem, i ovaj je utemeljen na svojevrsnome oksimoronu jer vrane su u prototipnoj percepciji crne (iako takve u nas ne žive), a bijeli primjerci te ptice iznimno su rijetki. Nastanak ovoga frazema možemo smjestiti u antička vremena, a motiv bijele vrane

nalazimo u grčkoj mitologiji i priči o Apolonu kojemu je vrana donijela vijest o nevjeri njegove ljubavnice Koronide. Isprva Apolon nije vjerovao vrani te da bi je kaznio zbog laži, cijelu je vrstu, koja je dotad bila bijela, obojio u crno. Kad se uvjerio u istinitost vranine dojave, dao je ubiti Koronidu, a vranama se iskupio tako što ih je učinio svetimpticama i vjesnicima smrti.

U većini europskih jezika, kao i hrvatskome, frazem se pojavljuje u istome značenju, tj. odnosi se na osobu, dok u nekim jezicima samo naglašuje rijetku pojavu (npr. može se odnositi na rijetke knjige). Pritom ne donosi nikakvu negativnu konotaciju, čemu je zasigurno pridonijela simbolika bijele boje. Značenjske istovrijednice u europskim jezicima (eng. *a white crow*, njem. *ein weiser Rabe*, franc. *un merle blanc*, rus. *белая ворона*, češ. *bílá vrána*, polj. *biały kruk*, grč. *ενα λευκό κοράκι*, mađ. *fehér holló*...) pokazuju da na mjestu imenične sastavnice u slavenskim jezicima dominira sastavnica *vrana*, koja razvija jednaku pozadinsku sliku, dok je u drugim jezicima pozadinska slika djelomično različita jer se na mjestu imenične sastavnice pojavljuju *gavran* i *kos*, dakle opet ptice uglavnom tamna perja. Koncept različitosti ili posebnosti u portugalskome je jeziku izražen i frazedom *crni labud* (*cisne nero*), u talijanskome jeziku frazedom *bijela pčela* (*una mosca bianca*).

Općeeuropski frazem latinskoga podrijetla *rara avis* u mnogim je europskim jezicima dobio doslovan prijevod: eng. *rare bird*, njem. *ein seltener Vogel*, španj. *un ave rara*, franc. *un oiseau rare*, rus. *редкая птица*, češ. *vzácný pták*, polj. *rzadki ptak*... Tako je i u hrvatskome jeziku. Frazem *rijetka ptica* označuje neobičnu osobu, tj. osobu kakva se rijetko susreće i ima isto antičko polazište kao i frazem *bijela vrana* te možemo reći da je hiperoniman svim prethodno navedenim ostvarajima frazema kod kojih se na strukturnome planu pojavljuju pojedinačni nazivi za ptice s kontrastom prototipne boje. Latinski frazem *rara avis* zabilježen je kod mnogih rimskih pjesnika koji su čak i sebe nazivali *rijetkimpticama* i *bijelim vranama* aludirajući na neshvaćenost svojih djela u surovim ratnim vremenima. I Juvenal u svojim *Satirama* spominje rijetku pticu koja je slična crnomu labudu (*rara avis in terris nigroque simillima cygno*), a u srednjemu je vijeku isti motiv zabilježen i u Erazma. U mnogim je europskim srednjovjekovnim jezicima pojam rijetke ptice i bio ekvivalent za crnoga labuda.